

**НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА
СТАНОВЛЕННЯ ЮРИСТА-ФАХІВЦЯ
(система культурологічної освіти у ВНЗ)**

У статті досліджуються складові національної культури юриста, визначаються підходи до реалізації національно-правової парадигми становлення майбутнього юриста з метою його якісної професійної підготовки.

Ключові слова: національна культура, етнічна традиція, національна ідентичність, культурологічно-правова парадигма, національна ідея, мовленнєва комунікація.

The article examines the elements of national culture lawyer determined approaches to implementing national legal paradigm of becoming future lawyer for its quality training.

Key words: national culture, ethnic tradition, national identity, cultural and legal paradigm, the national idea, speech communication.

Є вагомими підстави для того, щоб називати сучасний період національно-культурницького відродження України «восьовим часом» східнослов'янської цивілізації, до якого вона йшла протягом багатьох століть і який дає нині феноменальні прояви мовомислення, «культури і гідності», світовідчуття в різновидах мистецтва, духовності загалом. «Осьовим часом» цей період розвою нашої культури можна назвати ще й тому, що наша локальна цивілізація зуміла переступити через свою початкову національну обмеженість, піднявшись до загальнолюдських вершин духовності, і визначити тим самим подальший шлях до пізнання вищих істин буття.

Ми на шляху до глибинного усвідомлення своєї справжньої культурно-історичної природи, до культурологічного самовизначення через оновлення духовних цінностей, через сплески духовної активності нації.

Національна парадигма життєтворення як вічна онтологічна основа й вічна ціннісна мета виступає при цьому основним об'єктом культурологічних досліджень, спрямованих на розкриття розуміння національної культури як багатовимірної реальності людського існування, у якій особистість віднаходить можливість для самореалізації і творить власну долю. Саме етнонаціональна культура є тією смисложиттєвою моделлю, яка серед стихії минулих і модерних культурних форм здатна бути дороговказом для молоді людини, яка не тільки прагне вижити, а й утвердитися в навколишньому світі.

Досліджуючи та визначаючи гуманістично-ціннісну спрямованість культурологічної освіти майбутніх правників, ми зауважували, що професіоналізм юриста формується на підґрунті визнаних загальнолюдських правових цінностей. Та провідну функцію при цьому виконують національні правові традиції, які виводять на пізнання правового явища через національну культуру, дух нації, її менталітет [1, 6].

Проблема національної природи права висвітлена в працях М.С. Грушевського, Б.О. Кістяківського, М.І. Костомарова, В.К. Липинського, Л.Й. Петражицького, А.І. Яковліва. Наукові дослідження з національної природи права та національної культури як складової правосвідомості юриста знаходять відобра-

ження в працях С.Д. Гусарева, В.М. Кампо, В.П. Капелюшного, Д.А. Керимова, М.І. Козюбри, О.М. Костенка, Т.Г. Мехеда, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, С.С. Сливки, Ю.С. Шемшученка, Л.Є. Шкляра.

Так, Л.Є. Шкляр, досліджуючи національну природу права, простежує, як право репрезентувало українську культуру загалом, якою мірою це було органічним для українського менталітету тієї чи іншої епохи, і як саме відбувався синтез свого, національно-автохтонного, і чужого, запозиченого, як на автохтонній основі традиційної української культури виникло «звичаєве право», яке значною мірою забезпечувало тяглість національної культури в одній зі специфічних ділянок її буття, а саме – у праві та правосвідомості [2, 262].

Коли ми говоримо, що національна культура – це душа народу, то маємо на увазі ментальність як ядро культури етносу, цілісне духовне утворення, яке пронизує всі сфери життєдіяльності людини.

Ментальність нації виявляється в домінуючих життєвих настроях, у характерних особливостях світосприймання, у системі моральних і правових вимог, норм, цінностей, у формах взаємин між людьми та родинних засадах, у принципах виховання, у ставленні до природи й праці, у національному характері, у різних компонентах культури етносу, у тому числі й правової. Етнічна традиція уособлюється в сукупності стандартів поведінки, що передаються через механізм умовного рефлексу, сигнальної спадковості. Вона визначає своєрідність правової культури кожного етносу. Незалежно від місця перебування творців права, їх проживання, у його трактуваннях завжди можна віднайти справжню етнічну традицію, вловити у праві національний дух, менталітет тощо. Тому нині, прагнучи вирішити внутрішні суперечності сучасного українського демократичного суспільства, варто пам'ятати про національний дух українського права, про етнічно-правові засади розвитку суспільства (як це відбувається в інших державах).

Культура все ґрунтовніше починає усвідомлюватися як найважливіший здобуток нації, її вартість і сутність, оскільки культура – це те, що зберігає й утверджує не лише особистісне, а й національне існування в певному культурному (національному) життєвому світі. Національна культура стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, його державності, формування національної ідентичності. Коли система цінностей національної культури, її норм і приписів перетворюється на внутрішню програму життєтворчості людини (особистості), це забезпечує функціонування, сталість і надійність відповідної сфери соціуму, у тому числі через професійну діяльність.

Проблема національної ідентичності набуває особливого значення ще й тому, що нині, у період активних процесів міграції та урбанізації, соціокультурного «розламу» між нормативно-ціннісними системами, одна з яких знаходиться в стані глибокої кризи, а друга лише починає формуватися, дуже часто проявляє себе морально-правова свідомість маргінальної особистості. Маргінальне становище може сприяти набуттю особистістю внутрішньої свободи, вивільненню з-під влади жорстких ідеологічних стереотипів, але воно породжує й відчуження людини від високих духовних цінностей, виродження людськості, сприяє проявам девіантної поведінки, що, у свою чергу, однозначно веде до духовної загибелі. Суб'єктом культурної маргінальності стає індивід, чий культурні корені підриваються, що призводить до відчуження від традиційних для його предків етнічних, національних, морально-правових, релігійних та інших духовних цінностей. А це, із свого боку, унеможливорює залучення до цінностей і духовності національної культури, яка є для нього чужою. І якщо мова йде про

особу майбутнього юриста, то слід пам'ятати, що право стає засобом забезпечення дієвості духовних цінностей лише тоді, коли воно є складовою багатогранного механізму ментальності нації як специфічного способу сприйняття (аперцепції) і розуміння (інтерпретації) етносом свого внутрішнього світу, коду нації, багатомірного культурно-історичного досвіду. Цей феномен має, передусім, практичне спрямування: перевірений поколіннями досвід орієнтує людину на те, що слід використовувати й розвивати, а чого уникати, як вижити й утвердитися в довколишньому світі.

Отже, глибина і якість культурологічних знань у тріаді «етнос – культура – нація» забезпечують індивідів інформацією про світ, соціальні та природні явища, дозволяють зробити їх кваліфікований аналіз і виробити програму дій. Чим більший обсяг культурологічних знань, тим більше дії індивідів і суспільства в цілому будуть наближатися до оптимального вирішення ситуацій життєдіяльності. Наприклад, індивід і суспільство зіставляють свої дії з певними нормами, приписами, законами. І тоді індивід діє в межах Конституції, законів і підзаконних актів, суспільство – у межах міжнародних нормативно-правових угод, договорів, протоколів тощо.

Результативність культурологічної освіти особистості проявляється через культурологічне коло, складовими якого є культуротворчі здібності людини, її творча діяльність, вироблені культурні цінності, вихід на духовне збагачення особистості. Утілюючись у створених людиною культурних цінностях, вони духовно збагачують нові покоління, готують їх до культуротворчої діяльності [3, 216].

Проходячи через окреслене коло, історико-культурні надбання етносу, нації набувають для людини особистісної значущості й імперативності, впливають на її духовне та практичне життя, світогляд, моральність і правосвідомість. Професійна правосвідомість юриста містить усі основні елементи духовності та культурного надбання людства. Самі по собі професійні знання ще не визначають змісту правосвідомості юриста. Так, В. В. Оксамитний, окреслюючи аспекти професійної підготовленості юриста, як-от рівень оволодіння юридичними знаннями, професійною спеціалізацією, знання чинного законодавства та вміння ефективно застосовувати його у вирішенні складних професійних ситуацій, водночас установлює культурну сутність особи юриста – знання про світ, про другу природу, створену людиною через переосмислення процесів культурного розвитку людства, світоглядне підґрунтя життєдіяльності людини, здатність до вибудови адекватно-логічної моделі самореалізації в соціумі. Адже культурологічні знання є основою існування індивіда й разом із ним становлять найбільшу цінність у розвитку людського світу та світу загалом, у тому числі розкривають детермінантне поле культури, яке є визначальним у сучасному правознавстві. І це відповідає визначенню смисложиттєвих установок особистості, спрямованих на її гармонійне входження в максимально широкий соціокультурний простір, який включає в себе і культурне самовираження національних інтересів.

Отже, вивчення історико-правових феноменів у широкому культурологічному контексті – загальнолюдському й національному – сприяє збагаченню духу та професійної свідомості майбутнього юриста, його вмінню використовувати й упроваджувати культурно-правові здобутки та загальнолюдські цінності в досягнення політико-правової мети нації в сучасному державотворенні в Україні. Саме так можна визначити зміст національної культури юриста, який виводить на такі її складові елементи: національна ідея як культурологічно-правова програма діяльності юриста; державна українська мова як символ держави, куль-

турний феномен нації, мовлення, мовленнєвий режим та етикет, національне мислення; виконання державного (конституційного) і національного обов'язку.

Загальновідомою є теза, що духовним вираженням єдності нації є національна ідея, яка відображається в національній самосвідомості, національному характері, національній психології, національних почуттях, історії національної культури. Це настанови, що стають невід'ємними складовими сутності людини як особистості й знаходять вираження у сформованих нею культурозначущих нормах, які, у свою чергу, визначають спрямованість життєтворчості особи, у тому числі в професійній діяльності, громадянській позиції національних юристів. Фахівець ідентифікує себе з національною єдністю людей в єдиному суспільному процесі, тобто культуротворчому житті в межах певної історичної спільноти, яке визначає внутрішню інтенційну настанову його «Я» у межах нації. Національна ідея відтворює синтетичний погляд на власну націю, етнічну спільність як простір, у якому здійснюється самовизначення особи на ґрунті усвідомлення неповторності цього простору. Водночас нація, виходячи на процес становлення у всесвітньо-історичному процесі, прилучає до нього й певного суб'єкта, що й визначає зміст континууму «“Я” – нація – світ людства».

Сучасні політологи, історики, культурологи трактують ідею національної консолідації і єднання українського народу як підґрунтя теперішньої концепції української державності, що зобов'язує, насамперед, фахівця-юриста знати передісторію та історію формування українського націоналізму. Адже основними чинниками національної ідеї є право й держава, які формуються під її безпосереднім впливом. Саме в праві як одному з державних атрибутів ми вбачаємо складову національної культури українського суспільства, а у формах і способах його реалізації – національну культуру юриста [4, 332].

Згадаймо М.С. Грушевського, який стверджував, що Київська держава, право, культура були утвором одної народності – українсько-руської; Володимиро-московська – другої, великоруської. Ця історіософська позиція дозволяє розглядати, скажімо, правничу культуру Київської Русі в українському національному контексті.

Історико-культурний екскурс у минуле української свідомості дає можливість зробити висновки:

- наша правосвідомість має глибоке національно-культурне коріння;
- українська правосвідомість уже в давнину вирізнялася гуманністю і лібералізмом, як і вся українська культура;
- національні традиції права виводять на історичний фундамент української культури, який став рушійною силою повноцінного духовного відродження нації.

Отже, досліджуючи проблему закладення основ та розвитку української національної ідеї, ми ідентифікуємо її з історією розвитку як права, так і Української держави, розвій якої, зокрема, Д.І. Донцов охарактеризував таким чином: «Державні змагання українського народу проявлялися в різних формах: спершу в таких державних збудуваннях, як князівство Київське, королівство Галичини й Володимирії, українська республіка – Гетьманщина (1654–1734 рр.), далі у формі автономної провінції чужої держави, то знову в кривавих, періодично повторюваних війнах, проти кожної держави, котрими українці насильством були підбиті (боротьба з Литвою, Польщею й Росією)» [5, 9].

Зміст поняття «українська національна ідея» формулюється в колах діячів Кирило-Мефодіївського товариства (В.М. Білозерський, М.І. Гулак, М.І. Костомаров, П.О. Куліш, І.І. Навроцький, Т.Г. Шевченко) у період, коли важко було на-

віть подумати про державну самостійність України як реальну політичну мету. Звучить це визначення так: «Україна не пропала, бо вона не знала ні царя, ні пана, а хоч був цар, єсть так чужий, і хоч були і єсть пани, так чужі, хоч ті пани і з українського роду, однак не говорили по-українськи, суть виродки, а справжній українець не любить ні царя, ні пана і знає одного Бога» [6, 253].

Звідси національна ідея, на нашу думку, повинна уособлювати особливості світосприйняття й менталітету українців. Остаточне її формування й досі є актуальним завданням нашої національної еліти. Ця ідея має відповідати цілям вибудови громадянського суспільства при збереженні самостійності та суверенітету держави, її соборності й територіальної цілісності, національної ідентичності та самобутності, що повинно здійснюватися й утверджуватися в праві як найважливішому державному атрибуті. Саме такі підходи визначають національно-державницькі засади правничої діяльності майбутнього юриста.

Національна ідея має багато складових – це мова, культура, традиції, ментальність, світобачення, дух нації тощо, завдяки яким і зберігається український народ як корінна нація. Дійсно, як переконує світовий досвід, в основі духовного єднання етнічної спільноти завжди лежала й тепер лежить, насамперед, мова.

У Конституції незалежної України, прийнятій 28 червня 1996 р., у статті 10 записано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя на всій території України» [7, 63]. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 грудня 1999 р. дав таке тлумачення цього та інших пунктів Конституції: «Положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну – українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України».

Що ж до національних меншин, то відповідно до міжнародних правових актів у статті 10 Конституції України говориться: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України». У статті 53, де йдеться про освіту, на виконання Гаазьких рекомендацій щодо прав національних меншин на освіту зазначено: «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [7, 63].

Це, проте, не означає, що хтось має право ігнорувати державну мову [8, 167]. В преамбулі до Європейської Хартії про регіональні мови й мови меншин сказано, що «захист і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні проводитися на шкоду офіційним мовам і необхідності вивчати їх». У першому параграфі Гаазьких рекомендацій зазначено: «Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою». Отже, правові параметри української мови, як державної, окреслені чітко.

Важливим є розуміння, що мова – це не просто спосіб комунікації, передачі й вираження думки. Головна функція мови – формування концептуального образу світу, у тому числі світу національної культури й національної ментальності. І носієм мови є вже не просто людина, а особистість із сформованою свідомістю, складним внутрішнім світом і визначеним ставленням до проявів

життєтворчості, до інших людей. При цьому мова, як виразник внутрішнього світу людини, є мірою розвитку її розумових і морально-духовних якостей. Вона є найважливішим засобом національної ідентифікації людини, її визначеності як суб'єкта соціокультурного життя у вияві таких категорій, як простір, час, доля, філософія, совість, віра тощо – системи координат, яка формує мовну особистість як множинно-компонентну парадигму мовленнєвих особистостей, проявлених у реальному спілкуванні, у діяльності [9, 119]. Саме на рівні мовленнєвої особистості виявляються як національно-культурна специфіка мовної особистості, так і національно-культурна специфіка самого спілкування.

Ціннісний, світоглядний, культурологічний особистісний компоненти мовного розвитку визначають рівень освіченості, інтелекту, соціалізації, мовленнєвого етикету й виводять на рівень національної культури юриста, характеризують його ставлення до своєї мови, розуміння того, що мова визначає сучасне та майбутнє нації, що вона не тільки соціальний, а й антропологічний феномен і, як українська нація, є культурно-історичним фактом, формою безсмертя етносу [10, 187].

Отже, якісно сформоване ставлення до рідної мови, до національної ідеї, до національних духовних вартостей визначає особистісну значущість й імперативність професійного обов'язку майбутнього юриста, смисл його духовного та практичного життя, його світогляд, моральність і правосвідомість.

Переважає більшість студентів у цей складний і водночас доленосний для українського народу період прагне до національного визначення, формує свої, притаманні лише їй, цінності, культуру, світогляд й орієнтації. Змістовність національно-культурних установок студентів проявляється, насамперед, у їх творчопошуковій діяльності, у прагненні до національної ідентифікації через глибинне знання національної історії, підвищення освітнього рівня. На передній план поступово переміщуються знання з національної історії, культурної традиції, мови, звичаїв та образів українського народу. Студенти стають активними носіями ідеології розбудови й зміцнення Української незалежної держави, національної ідеї державотворення. Вони активно беруть участь у Всеукраїнській студентській олімпіаді з теорії та історії світової і вітчизняної культури, виборюють призові місця (з 2001 до 2012 рр. студенти університету були призерами олімпіади), заявляють себе в дискусіях, виступах, «круглих столах» високим рівнем мовленнєвої культури, володінням філософсько-культурологічним понятійним апаратом, логікою і доказовістю суджень, сформованими світоглядними установками, умінням реалізовувати свої знання та ерудицію, установлювати контакт з аудиторією, відстоювати свою точку зору. Зокрема, беручи участь у дискусії «Україна: національна ідея», яка була організована й проведена під час роботи Всеукраїнської студентської олімпіади з культурології (2010), студенти зауважили, що українська національна ідея виходить із концепції пріоритету й означає самоутвердження нації, гарантування її свободи й незалежності; підґрунтям національної ідеї є автохтонність української нації, котра визначається через державність, непідлеглість, власновладність, суверенітет, соборність, а отже, постає як національний ідеал, як найважливіша умова відродження України та її культури; людина, яка прагне розв'язати найскладнішу з екзистенційних проблем, що стосується смислу її власного існування, повинна розкрити раціональний зміст тих зв'язків, які існують між нею й онтологією природного, соціального й культурного світів, до яких вона належить.

Саме така молодь є найперспективнішою верствою української нації, оскільки поряд із безумовними успіхами в освоєнні професійних навичок та здібностей має чимале майбутнє для вдосконалення своїх потенцій, творчих сил і прагнення щодо активної самореалізації. Ці молоді люди відзначаються високим рівнем освіченості, інтелекту, професіоналізму, особистісної культури.

Підбиваючи підсумки дослідження окремих складових національної культури юриста й формулюючи висновки, можна стверджувати, що національно-правова парадигма становлення юриста-фахівця виводить на такі підходи до її реалізації:

– для конституювання, становлення і функціонування правової свідомості великого значення набувають уроки історичного минулого, які через національну культуру визначають значущість та імперативність особистості юриста і його здатність виходити на якісний рівень професіоналізму;

– усвідомлення сутності національної ідеї сприяє формуванню в юристів почуття національного обов'язку, адекватного розуміння політичних, ідеологічних й економічних труднощів у процесі розбудови держави, зобов'язує підпорядковувати діяльність з метою зміцнення та регулювання суспільних відносин праву;

– серед культурних форм, за допомогою яких юрист зв'язує своє одиничне існування і здійснення соціальної ролі через професійну діяльність із загальновищезначеними принципами національного буття, однією з найважливіших є захист та утвердження української мови як державної, мовного та мовленнєвого етикету, культури публічного мовлення, етики й культури письма. Це – національний обов'язок юриста, що набув правового змісту, оскільки Основний закон закріпив результати багатовікової боротьби українського народу за свою рідну мову й таким чином відкрив один із найважливіших шляхів примноження здобутків національної культури.

Усе це свідчить про необхідність подальшого дослідження проблем національної культури майбутніх правників з урахуванням проявів та значущості множини культур у їх професійному становленні.

Література

1. *Зеліско Л.І.* Аксіологічні витoki українського права в контексті культурологічної освіти юристів / Л. І. Зеліско, В. Д. Басай // Наше право. – 2003. – № 3. – С. 5–11.
2. *Шкляр Л. Є.* Право як атрибут національної культури: українознавчий аспект / Л. Є. Шкляр // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К.: Фенікс, 1996. – С. 260–277.
3. *Бачинин В.А.* История философии права: курс лекций / В.А. Бачинин, В. А. Чефранов. – Х.: Право, 1998. – 320 с.
4. *Сливка С.* Професійна культура юриста: теоретико-методологічний аспект / С. Сливка. – Л.: Світ, 2000. – С. 144–336, 332.
5. *Донцов Д.І.* Історія розвитку української державної ідеї / Д.І. Донцов. – К.: Т-во «Знання України», 1991. – С. 8–10.
6. Кирило-Мефодіївське товариство. – К.: Знання України, 1990. – С. 252–256.
7. Конституція України. – Івано-Франківськ : Галичина, 1996. – С. 63.
8. *Ющук І. П.* Єдина державна мова як основа єдності суспільства / І.П. Ющук // Україна: національна ідея : зб. наук. праць. – К., 2003. – С. 168–176.
9. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В.А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
10. *Арутюнов С.А.* Язык–культура–этнос / С.А. Арутюнов, А.Р. Багдасаров. – М.: Наука, 1994. – 233 с.